

Lidt mere om grønlandske exlibris

Af J. Kisbye Møller

I tidsskriftets temanummer 3, 1987, hvor jeg gennemgik 98 exlibris med grønlandske motiver, bad jeg om læsernes hjælp til at skaffe yderligere oplysninger om de gengivne exlibris eller meddele mig, om de havde kendskab til flere grønlandske exlibris. Jeg har i den anledning modtaget flere henvendelser, som jeg takker for, dels med supplerende oplysninger om de omtalte exlibris, dels om nogle, som jeg ikke havde kendskab til.

Vedrørende exlibris nr. 3, side 67, tilhørende afdøde *Ellen Jacobi*, om hvis morsomme motiv jeg kunne anføre, at det stammede fra et stik fra Hans Egedes tid, har fhv. rigsbibliotekar Palle Birkelund oplyst, at det er en formindsket kopi af titelkobberet til Johan Andersons bog: *Efterretninger om Island, Grønland og Straat Davis*, Kbhvn. 1748. Birkelund har i en publikation om den store boghistoriske udstilling 1949: *Dansk Boghåndværk gennem tiderne*, side 58 givet en beskrivelse af bogen, hvori det bl.a. hedder: »Foran titelbladet er indsat en kobberstukket frontispice som i en rocailleramme ... viser livet på

J. Anderson: *Efterretninger om Island, Grønland og Straat Davis*. Kbh.: A. H. Godiche, 1748. Titelkobber.

en grønlandsk boplads. I rammens højre hjørne ser man bogens forfatter siddende på en af rocaillerne, skrivende i en bog, mens en vinget Hermes holder et Grønlandskort frem. ... Frontispicen er sig-

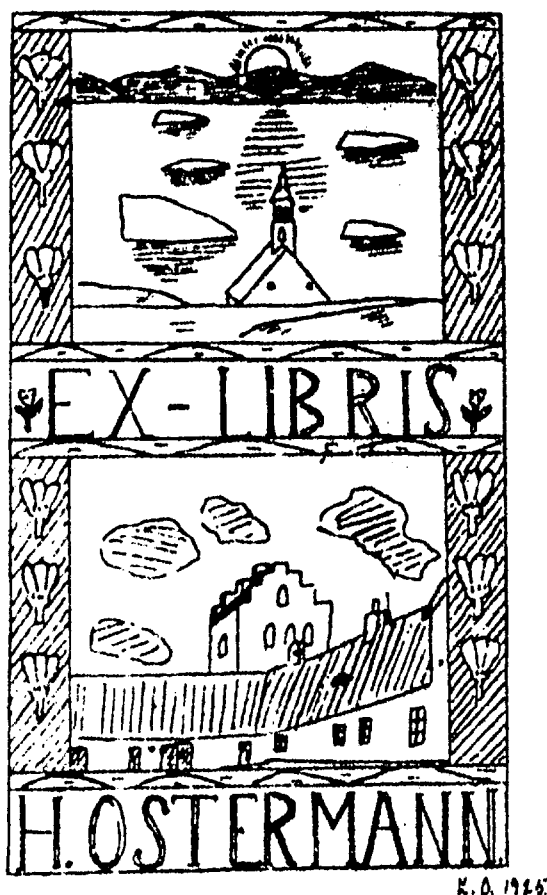
neret af den tyske kobberstikker J. M. Bernigeroth og dateret 1747, men det er i virkeligheden en kopi af kobberet i den tyske udgave, der er tegnet af den hamburgske arkitekt E. G. Sonnin og stukket af et af det hamburgske kobberstikker-dynasti Fritsch's medlemmer, Christian, og det menes at den danske kobberstikker Jonas Haas, der var indgiftet i denne familie, har medvirket ...» Bogen er forfattet af en hamburgsk borgmester, der så vidt vides aldrig har sat sine ben i Grønland!

I min omtale af *Knud Oldendows* exlibris (nr. 8, s. 69) har jeg navnemæssigt gjort ham lidt dristigere, end der er belæg for. Museumsinspektør George Nellenmann, der ejer en bog med Oldendows exlibris, har nemlig gjort mig opmærksom på, at ejerbetegnelsen »Knud Oldendow« med røde bogstaver er trykt på en påklæbet strimmel, hvilket ikke kunne ses i de fotokopier og trykte gengivelser, jeg lagde til grund. Men der har uden tvivl oprindeligt stået »Honoré Petersen.«

Endelig har Helge Schultz-Lorentzen anført, at der er et par mindre unøjagtigheder dels i omtalen af *Aage Knudsen* (nr. 15 s. 72), der kom direkte fra Ilulissat til Nuuk (og altså ikke over Qaqortoq), dels vedrørende *Gunver Hirschsprung* (nr. 16, samme side), der fra 1935–38 var direktør Daugaard-Jensens personlige sekretær og først derefter blev sekretær for dennes efterfølger Oldendow.

Nye exlibris

Kaptajn Arne Sørensen, Dragør, har i fotokopi sendt mig pastor *Hother Ostermanns* exlibris, tegnet i 1925 af sønnen

Nr. 99.

K.O. 1925

pastor *Knud Ostermann* (nr. 99). Hother Ostermann, der levede fra 1876 til 1950, virkede 1901–21 som præst i Grønland (Jakobshavn, Egedesminde, Godthåb og påny i Jakobshavn), hvorefter han indtil sin afsked i 1946 var sognepræst i Greve. Han talte flydende grønlandsk, var meget historisk interesseret og skrev en lang række bøger og artikler om grønlandske emner, bl.a. om den grønlandske missions og kirkes historie samt »Danske i Grønland i det 18. Århundrede.« Motiverne i dette exlibris er kirken i Jakobshavn og kirke og præstegård i Greve.

Viceadmiral *Aage Helgesen Vedel* levede fra 1894 til 1981. Hans exlibris (nr. 100), der er interessant og symbolfyldt, er tegnet af kunstneren *Ebbe Sunesen*, antagelig i slutningen af 1940'erne. Sunesen, der døde i 1984, var en fremragende tegner, der særligt arbejdede for forlagene Gad, Rosenkilde og Bagger og Politiken. De to fjeldtoppe må efter skibsfører Asbjørn Starckes rekognosceringer være henholdsvis Pohlems Fjeld, 1013 meter, og Kigtertivoq, 824 meter, øst for Kong Oscars Havn ved Ammassalik. – Søpapegøjen (lunden) skal sikkert minde om, at Vedels hustru Kirsten, født Lützen, var født på Færøerne. Admiral Vedel var kyndig i zoologi og botanik (admiralen med botaniserkassen), hvorfor gengivelsen af en række grønlandske planter

Nr. 100.

er velbegrundet. Vedels søn professor Helge Vedel oplyser, at det drejer sig om følgende arter: Til venstre gentiana nivalis (sne-ensian), dryas octopetala (fjeldsimmer, dryas) og betulanana (dværgbirk) – og til højre lychnis flos-cuculi (trevlekrone), papaver radicatum (fjeld-valmue) og igen dværgbirk – Endelig er cirklen i midten *Anders Sørensen Vedels* bomærke, tegnet af *Tyge Brahe*; alt efter, med hvilket bogstav man begynder, kan det udlægges: Deus sancte timet (frygt fromt Gud), Sanitatem tuere diligenter (vogt omhyggeligt din sundhed) eller Tempus dispensa sapienter (brug tiden klogt).

A. H. Vedel, der i 1941 var blevet viceadmiral, blev især kendt for sin forholdsordre i 1943 til den danske flåde om i tilfælde af tysk angreb enten at sænke skibene eller flygte til Sverige med dem. Vedels forbindelse med og kærlighed til Grønland strakte sig over mange år: Han var således i 1933 chef for inspektionsskibet Nordstjernen på dets togt til Østgrønland, hvor det tillige tjente som ekspeditionsskib for Knud Rasmussens 7. Thuleekspedition. I 1948 ledsagede Vedel Hans Hedtoft til Grønland, og i 1952 var han med kongeparret i Grønland. Admiral Vedel, der var formand for Dansk Pearylandekspedition, blev i 1956 æresdoktor ved Københavns Universitet og i 1966 æresmedlem af Det grønlandske Selskab.

Hvad exlibris nr. 101 angår, har exlibrissamleren Kurt Antonsen bedt om, at ejer og kunstner blev søgt identificeret. Det var en hård nød at knække. Sandsynligheden talte for, at det havde med en ekspedition til Østgrønland at gøre.

Nr. 101.

Kaptajn Arne Sørensen skriver bl.a., at kombinationen isbjørn, skib (der minder om »Gustav Holm«), fly, slæde og personen i hytten får en til at tænke på Lauge Kochs 3-årsekspedition til Østgrønland 1931–34. »Initialerne kan jo både være AH og HA. Ifølge listen over ekspeditionsdeltagere er der, så vidt jeg kan se, ingen på vinterholdene, der passer.«

Fra sommeren 1933 nævner kaptajn Sørensen to, som dog ikke synes oplagte emner. »Kombinationen sejlskib/fly forekommer vist senest på Dansk Pearylandekspedition 1947–49, men jeg har ikke observeret egnede navne derfra.« Han nævner, at det kunne være fangstmand *Andreas Hvidbergs*, og »hvis det mystiske exlibris er norsk, kunne det være

docent Adolf Hoels.« Eigil Knuth oplyser, at Hvidberg deltog i hans og Ebbe Muncks Nordøstgrønlandsekspedition 1938–39, hvor både »Gustav Holm« og et lille »Tiger Moth« fly medvirkede, og at Hvidberg efteråret 1939 efterfulgte Knuth som stationsleder på Mørkefjord.

Major Ib Poulsen fortæller, at Hvidberg, der levede fra 1897 til 1956, i 1940–41 kørte alene med hundeslæde ned til Scoresby Sund og derfra tog til Ivigtut (hvor han virkede som mælkeemand) og Julianehåb (hvor han var pølseemager), hvorfra han i 1946 hjemrejste og bosatte sig på Fyn. Leo Christiansen har gjort opmærksom på, at Hvidberg i en bog fra 1932 »Pelsjægerliv i Nordøstgrønland« har fortalt om sine 2 år (1929–31) som fangstmand i »Nanok«; bogen indeholder mange fotografier, taget af Hvidberg, men ingen tegninger.

Ved hjælp af en efterlysning i Fyns Stiftstidende lykkedes det mig omsider at få kontakt med Hvidbergs eneste barn, fru Else Mølgård, Kbhv. Hun – der bekræfter de nævnte oplysninger om faderen og tilføjer, at han også efter 1946 deltog i et par ekspeditioner til Grønland – er overbevist om, at exlibriset har været hendes fars, tegnet af ham selv, formentlig under krigen; han var en god tegner og hun mener at have set det som bomærke på hans brevpapir, men har ikke beholdt bøger, der har tilhørt faderen.

Under arbejdet med Hvidbergs exlibris kom jeg gennem professor Noe-Nygård i forbindelse med den norske professor i geologi Tore Gjelsvik, der har sendt mig *Adolf Hoels* exlibris (nr.

102). Gjelsvik oplyser, at det flotte exlibris højst sandsynligt forestiller Auefjellet i Magdalene fjord på den nordre del af Spitsbergens vestkyst. Det er en smuk og meget kendt turistfjord. Stranden i forgrunden, hvor en mand sidder ved bålet, tilhører en sandtunge, som de hollandske hvalfangere brugte til at begrave deres døde og derfor kaldte Gravneset. Gjelsvik ved ikke, hvornår mærket er tegnet eller af hvem. – Adolf Hoel (1879–1964), der blev docent i geologi i 1919, var polarforsker med særlig interesse for Svalbard – og Østgrønland; han var omkring 1930 den drivende kraft bag kravet om norsk overhøjhed over dele af Østgrønland, et krav, der blev afvist af Den internationale domstol i Haag i 1933. Efter at Norge i 1940 var blevet okkuperet, blev han udnævnt til professor og senere rektor. Lige før hans sag skulle for retten, fyldte han 70,

EX LIBRIS

ADOLF HOEL

Nr. 102.

Nr. 103.

hvorfor der ikke blev rejst krav om fradømmelse af stilling, men han blev idømt 1½ års fængsel, der ansås udstået med varetægten.

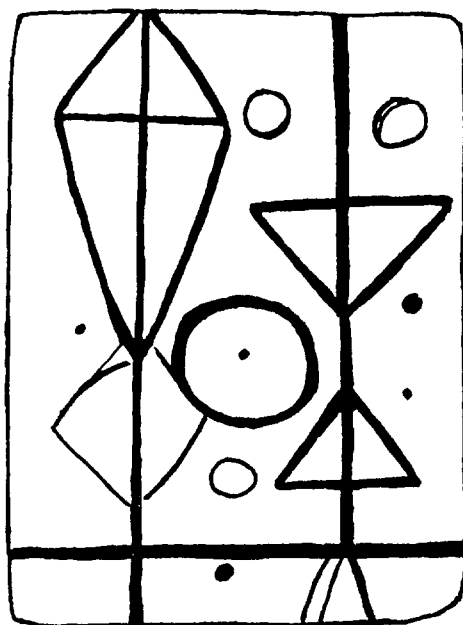
Et af de exlibris, *Jens Rosing* tegnede i 1953 (jfr. nærmere omtale i min tidligere artikel) var det morsomme bogejermærke, gengivet som *nr. 103*, til assistent *Børge Jørgensen*, der af alle i Godthåb blev kaldt *Kagssagssuk*. »Det gamle sagn om Kagssagssuk, som bl.a. findes i Knud Rasmussens »Myter og sagn fra Grønland«, handler om en lille svagelig og forældreløs dreng, som ingen brød sig om, og som næsten alle mishandlede. En gammel mand gav ham det gode råd at gå til fjelds til Talorssuit og påkalde kraftens herre. Han gjorde dette, og et uhyre, der mindede om en hund, men havde ansigt som et menneske, og som kunne svæve i luften, gav ham kræfter, så alle herefter kom til at frygte den lille

Kagssagssuk. Han blev så stærk, siger sagnet, at han med sine bare næver nedlagde tre isbjørne, mens alle bopladsens fangere og jægere frygtsondt så til. Senere udfordrede han langt mod nord den stærke mand Usugsærmiarssunguak og mødte i ham sin overmand. Han vendte hjem som en slagen mand og levede fredeligt til sine dages ende» (fra Helge Christensens bog). – Børge Jørgensen, der er født i 1926, opholdt sig 18 år i Grønland (1946–48 som stuetur i Ivigtut og derpå som assistent/overassistent i KGH med tjeneste i Godthåb, Godhavn og Upernavik). Fra 1964 til 1982 drev han købmandsforretning i Nykøbing F.

Den katolske kirke i Grønlands exlibris (nr. 104) blev tegnet af Finn Lyngé i 1970. Det bygger på et fedtstenssignet fundet i 1967 tæt ved domkirketomten i Igaliko og nu placeret på museet i Qaqortoq. Finn Gad – der foreviste signetet for en

Nr. 104.

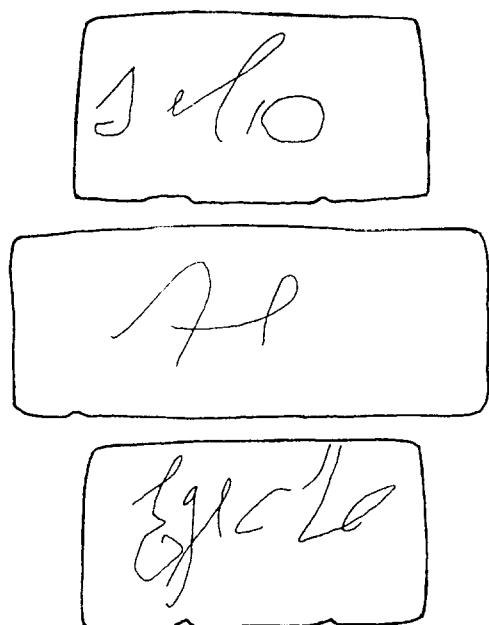

Optegning af de symboler, der findes på Igaliko-signetets stempelflade.

bomærkeekspert – afviste, at det kunne være en middelalderlig genstand, men mente, at det havde været *Anders Olsens* bomærke (lavet så sent i livet, at han ikke brugte det som lakseglstempel), jfr. nedenfor de på siden indridsede ord. Købmand Anders Olsen slog sig ned i Igaliko i 1780. En af hans mandlige efterkommere har sandsynligvis ridset nogle af tegnene og navnetrækkene.

Finn Lyngé skriver nærmere om exlibrisets og signetets symbolik:

»Ridserne i signetets stempelflade repræsenterer rimeligvis en oldkirkelig symbolik, idet trekantmønstrene i forbindelse med eller (som her) ved siden af et kors til forveksling ligner de rids, man finder på gravstederne i Priscilla- og San Agnese-katakomberne i Rom. Trekanten havde i oldkirken en dobbelt symbolik. Dels har det fjerde bogstav i det græske alfabet (»delta«, svarende til

Optegning af de på det gamle signets sider indridsede fire ord.

vort D) form af en trekant; de kristne ridser et D ved korset for at understrege Kristi ægte guddommelighed overfor de romerske kejseres påståede guddommelighed (græsk »dios« svarer til latinsk »divinus« og betyder guddommelig). Dels var trekanten et treenighedssymbol. Det var skik at indridse trekanten dobbelt for at understrege styrken i Kristi guddommelighed.

De øvrige rids og prikker uden om og ved siden af korset og trekanterne er vanskelige at tolke. De repræsenterer måske generationsskifter i ejerforholdet til signetet, således at forstå at der, for at undgå forvekslinger, på stempelfladen er blevet tilføjet individualiserende rids, efterhånden som signetet overgik fra far til søn. I så fald står vi overfor et stempel, der har tilhørt mange generationer.

På siderne er der med en fin nål næsten umærkeligt blevet ridset fire ord,

hvoraf de to med sikkerhed kan læses »Egede« og »igalik«, og de to andre skal muligvis tydes »Sebo« og »Ao« (Anders Olsen?).

Fedtsenstypen er ubestemmelig. Det er muligt at den er norsk, og i så tilfælde bliver signetets alder mere usikker. Dog er det næppe sandsynligt, at det er meget ældre end det 17.-18. århundrede, idet firkantede signeter ikke forekommer i middelalderen, og da dets håndtag i sin udformning nærmest bærer præg af rokokkotiden.

Fra dr. Erik Skovenborg har jeg modtaget et exlibris tilhørende boghandler Ole Steen Jørgensen, Odense (nr. 105). Det er tegnet til ham af lærer Josva Kleist, Nexø, der er født i Julianehåb i 1945 som søn af fåreavlsbestyrer Louis Jensen og hustru Martine f. Kleist. Josva Kleist, der kom til Danmark i 1957 og som siden 1969 har boet på Bornholm, har gennem årene beskæftiget sig meget med

Nr. 105.

Nr. 106.

grafik, træsnit, skulptur (keramik og fedtsten), tegning og farvekridt. Ideen til exlibriset hentede han i Jens Rosing og Sven Havsteen-Mikkelsens bog »Sagn og Saga« (Rhodos 1963) pg. 83–85: Fortællingen om Atsivaq, den stærke kvinde, der vandt styrkeprøven med 3 tilrejsende, stærke mænd.

Den kendte exlibriskunstner *Christian Blashjerg*, Odense, har i 1980 tegnet exlibris (nr. 106 og 107) til ægteparret *Karen* og *N. F. N. Nielsen*, der da havde boet i Godthåb siden 1965. Han var arbejdsleder ved bryggeriet i et par år, og naturen og livet fascinerede dem så meget, at de blev boende; han elskede at gå på jagt – derfor exlibrisets gengivelse af rensdyrgevir og snehare – og hendes kærlighed til naturen illustreres ved rypen, ranunklerne og kærulden med isfjeldet bag. Det har ikke været muligt at skaffe flere oplysninger, da de er ukendte på adressen fra 1980.

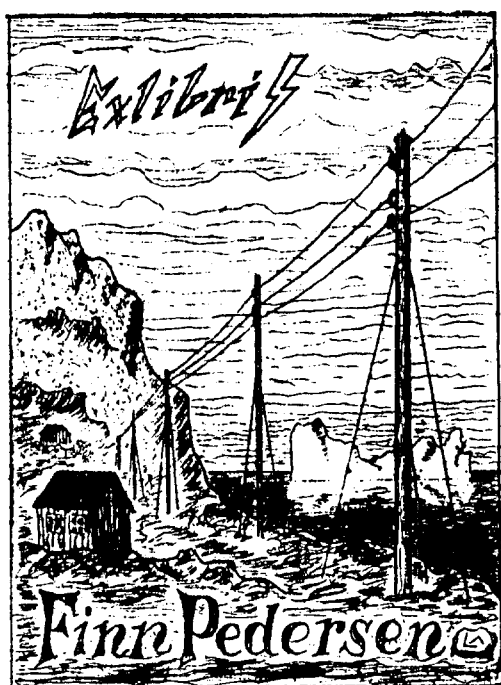
Omtrent samtidig har *Lorentz May*, Odense, – der samler og tegner exlibris – lavet det som nr. 108 gængsne mærke til

sin ven og nabo elektriker *Finn Pedersen* (1936–86). Finn Pedersen arbejdede som elektriker i Grønland fra 1968 til 1975, i Frederikshåb, Julianehåb og på flere udsteder. Motivet er præget af Mays fantasi – han har ikke været på Grønland – men med god vilje kan man forestille sig, at billedet bygger på beretning fra Finn Pedersen om de høje radiomaster i Julianehåb.

Endelig har skibsfører *Asbjørn Starcke* sendt mig sit og sin hustrus exlibris, »ipse fecit« i 1987 (nr. 109). Selvom motivet, de sammensmeltede hjerter, ikke er specifikt grønlandsk, er det medtaget, fordi Starcke har lagt hele sin livsgering i Grønland og de lange fravær fra hjemmet i Ebeltøft har gjort understregningen af samhørigheden naturlig. Starcke fortæller om sin grønlandstilknnytning, at hans morfar Arne Ludvig

Nr. 107.

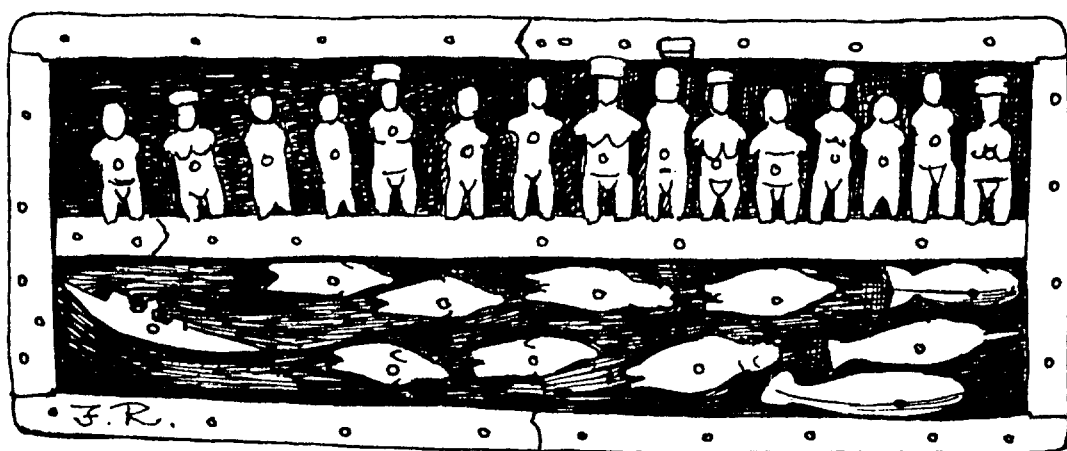
Nr. 108.

Valdemar Mønniche, deltog i Danmarksekspeditionen 1906 som ornitolog og jæger – og at hans gudfar var overlæge Otto Moltke, bror til Harald Moltke. Starcke er født 1927 og boede som barn i Silkeborg, hvor han kom meget i kredsløge Svendsens hjem. Han gik i klasse med den ældste af Svendsens grønlandske adoptivsønner Lars (der, som Starcke skriver, især er kendt som 1. formand for den grønlandske arbejdersammenslutning og for sine sange til radioens ønskekoncerter); den yngre bror Ingmar er rektor for Godthåb seminarium. Da Starcke sommeren 1948 sejlede som letmatros på »Jutho«, var en af turene direktør Oldendows afskedsrejse, der strakte sig fra Thule til Julianehåb; det var desuden Peter Freuchen og Pipaluks 1. besøg i Grønland efter

krigen og Verner Goldschmidt og Lisbeth Hindsgavls første. Den sommer drak Starcke kaffe med nordpolsfareren Odaq i dennes hus, men »talt med ham har jeg ikke, da han overhovedet ikke sagde et ord.« Starcke var dengang optaget af Ole Vindings bog »Grønland 1945« med dens kraftige kritik af dansk embedsmandsvælde – og han blev selv meget forarget over hvad han oplevede og så. Han gør opmærksom på, at han på ingen af sine 5 rejser i 1948 en eneste gang blev inviteret op i et dansk hjem – »jeg var ikke »fin« nok; hvorimod der ingen grænser var for gæstfriheden i de grønlandske huse.« Året efter sejlede han som letmatros med »Kaskelot«, i 1953 var han styrmand på »Umanak« og avancerede snart til overstyrmand. I 1958 var han overstyrmand på »Tike-rak«s 1. rejse til Upernavik, hvor læge Henning Lisager og jeg var passagerer. Turen blev for mig mindeværdig ved, at

Nr. 109.

EXLIBRIS · JENS P. HART HANSEN

Nr. 110.

vi i juni måned ud for Svartenhuk sad fast i isen i en halv snes dage! – 1958–62 blev det Starckes opgave at opbygge is-centralen i Narssarssuaq og i 1963 blev han skibsfører. Starcke – der i 3 år var skipper på »Misigssut« – har tegnet, opmålt og beskrevet for sejlads 68 udsteder og ankerpladser.

Til slut skal omtales et meget smukt exlibris (nr. 110), tegnet i 1987 af *Jens Rosing*. Det gengiver frontsiden af et østgrønlandsk træskrin med påsnittede benfigurer. Af fangst dyr er der en narhval flankeret af to grønlandshvaler, derefter øverst en ringsæl, nedenfor en klapmyds, og øverst i tredje række en

remmesæl. De fire sidste sæler er grønlandssæler, de svømmer på ryggen. – *Jens P. Hart Hansen*, der er født 1936 og som 1962 blev cand. med., er overlæge ved patologisk-anatomisk institut på Kbhvn.s Amt Sygehus i Gentofte; han er dr. med. og lektor ved universitetet. Hart Hansen har foretaget talrige rejser til Grønland og forestået de lægelige og naturvidenskabelige undersøgelser af mumierne fra Qilakitsoq. – Exlibrisartiklen i tidsskriftet maj 1987 gav det sidste stød til, at dr. Hart Hansen ønskede sig et exlibris – og det fik han foræret af sin hustru i anledning af deres sølvbryllup!